

I. Téza *doux commerce* alebo apológia komerčnej spoločnosti¹

V Kantovom spise *K večnému mieru* sa nachádza pod nadpisom „O garancii večného mieru“ nasledujúci, síce často citovaný, ale len vzácne systematicky analyzovaný výrok o účinku obchodného ducha pre založenie mieru:

Ako príroda múdro oddeľuje národy, ktoré by vôľa každého štátu ľstou alebo násilím, a to aj na základe dôvodov medzinárodného práva, rada pod sebou zjednotila, tak na druhej strane zjednocuje vzájomnou zisťnosťou národy, čo by pojem svetoobčianskeho práva proti násilnostiam a vojne nezabezpečil. Je ním *obchodný duch*, ktorý sa s vojnou neznáša a ktorý sa skôr či neskôr zmocní každého národa. Keďže totiž medzi všetkými mocami (prostriedkami), podriadenými štátnej moci, chcela by byť *peňažná moc* najspolahlivejšia, štáty sa vidia nútené (prirodzene, nie práve pohnútkami morality) podporovať ušľachtilý mier, a ak kdekoľvek na svete hrozí vypuknutie vojny, sprostredkovaniami ju odvrátiť, ako keby tvorili kvôli tomu stály zväzok; lebo veľké spojenectvá kvôli vojne môžu sa vzhľadom na povahu vecí len krajne zriedkavo vytvoriť a ešte zriedkavejšie vydať. — Takto mechanizmom ľudských náklonností garantuje príroda aj večný mier; prirodzene s istotou, ktorá nestačí (teoreticky) *predpovedať* jeho budúcnosť, ale v praktickom ohľade postačuje a ukladá ako povinnosť pre tento (nielen chimérický) účel pracovať.²

Máme tu jedno z mála miest, na ktorých Kant reflektuje rolu ekonomických zmien novoveku, najmä vývoj komerčnej spoločnosti. V rámci toho zdôrazňuje odlišnú logiku vojny a obchodu, čo vedie k tomu, že „obchodný duch [...] nemôže spoluexistovať s vojnou“, čím sa Kant zapája do intenzívnej diskusie dominujúcej

¹ Skoršia (a rozsiahlejšia) verzia sa objavuje pod titulom „Es ist der Handelgeist, der mit dem Kriege nicht bestehen kann“ – Handel, Recht, und Frieden in Kants Geschichtsphilosophie. In: Asbach, O. (Hrsg.): *Der moderne Staat und „le doux commerce“*. Politik, Ökonomie und internationale Beziehungen im politischen Denken der Aufklärung, Baden-Baden, 2014.

² ZeF AA 08: 368, v slovenskom preklade: Kant, I.: *K večnému mieru*, s. 35. In: Kant, I.: *K večnému mieru*. Bratislava: Archa, 1996. (pozn. prekl.)

18. storočiu, ktorá sa pod heslom *doux commerce* stala veľmi významnou.³ Teória *doux commerce* prezentuje, že všade tam, kde sa rozšírili obchodné vzťahy, rozchýbali sa procesy zlepšenia, kultivácie, zákonnosti, moralizácie a pacifikácie spoločenských pomerov, ktoré mali vplyv i na osobnú slobodu jednotlivcov.

Ako je známe, samotný Kant považoval Rousseaua pod vplyvom čítania *Dvoh rozpráv* a *Emila* za autora, ktorý ho „viedol správne“.⁴ Vo vzťahu k filozofii dejín je Kant rovnako vo veľkej miere ovplyvnený Rousseauovou kritikou kultúry, t. j. Kant chápe Rousseauovu kritiku v pokrokoch komerčnej spoločnosti ako systematickú výzvu, ku ktorej sa priznáva filozofia dejín tým, že berie vážne Rousseauove námietky. V tomto ohľade je poznávacím znamením, že Kantova vlastná filozofia dejín vyplýva z troch rozborov Rousseauových „troch paradoxných viet“:

1. Z nevýhody kultúry (skrz vedy) [...]
2. Z nevýhody civilizovaného alebo občianskeho zriadenia (nerovnosti) [...]
3. Z nevýhody predstieranej metódy inštruovať a moralizovať.⁵

Tieto „paradoxné vety“ v istej miere Kant preberá z dôvodu dialektickej rozpravy, v ktorej tak má vzniknúť „pôvod zla, neresti, núdze z dobra“, ako tiež „pôvod dobrého zo zla“.⁶ Kant preberá Rousseauovu kritiku civilizačného a kultúrneho pokroku ľudstva ako východiskový bod pre svoju vlastnú koncepciu tým, že zároveň poukazuje na „celý úmysel Rousseaua“: tkvie to v tom,

človeka skrz umenie priviesť k tomu, že bude môcť zjednotiť výhody kultúry s výhodami prirodzeného stavu. (Rousseau nechcel, aby sa vrátil

³ Porovnaj k tomu Hirschman, A. O.: *Leidenschaften und Interessen. Politische Begründungen des Kapitalismus vor seinem Sieg*. Frankfurt/M, 1987.; Dickey, L.: *Doux Commerce and Humanitarian Values. Free Trade, Sociability and Universal Benevolence in Eighteenth-Century Thinking*. In: *Grotiana*. 22, 2001/02, s. 271 – 316.; Hont, I.: *The Jealousy of Trade. International Competition and the Nation-State in Historical Perspective*. Cambridge/MA, London, 2005.; Asbach, O. (Hrsg.): *Der moderne Staat und ‚le doux commerce‘. Politik, Ökonomie und internationale Beziehungen im politischen Denken der Aufklärung*. Baden-Baden, 2014.

⁴ HN AA 15: 44. K vplyvu Rousseaua na Kantovu filozofiu štátu porovnaj Hüning, D.: „Rousseau set me aright“ – The Legacy of Rousseau in Kant's legal and political philosophy and the idealization of the *volonté générale*. In: *Estudos Kantianos*. Revista do centro de pesquisas e Valerio Rohden I/2, 2013, s. 107 – 121.

⁵ HN AA 15: 889; porovnaj tiež Kant, I.: *Anthropologie Mrongrovius Winter 1784/85. Vorlesungen über Anthropologie*. Bd. II. In: *Kants gesammelte Schriften*. Hrsg. von der Berlin-Brandenburgischen Akad. der Wissenschaften, Bd. XXV, Berlin 1997, s. 1419. Podrobnejšie sa zaoberal Kant týmito „paradoxnými vetami“ vo svojom spise *Domnělý začátek lidských dějin* MAM AA 08: 116 a ďalej – Pozoruhodne malú rolu hrá Rousseau v štúdií Pauline Kleingeld: *Fortschritt und Vernunft. Zur Geschichtsphilosophie Kants*. Würzburg, 1995.

⁶ HN AA 15: 890 ako aj 790 a 891.

prirodzený stav, ale má sa k nemu späť smerovať; spojenie extrémov).⁷

Vo svojom príspevku sa budem snažiť bližšie určiť špecifickú úlohu, ktorú zohráva ‚obchodný duch‘ v Kantovej filozofii dejín a práva, ako aj bližšie určiť argumentačný kontext, v ktorom sa o uvedenom hovorí. Avšak nechcem vstúpiť do debaty o ideovo-dejinných, resp. sociálno-historických aspektoch *doux commerce* a ich vplyve na Kanta. V týchto úvahách by sa namiesto toho malo ukázať systematické miesto filozofie dejín. Za týmto účelom budem najprv tematizovať niektoré argumenty diskusie o *doux commerce*, ktoré boli relevantnými pre Kanta (II). V nadväznosti na to ďalej pristúpim ku Kantovmu spisu *K večnému mieru* (III) a na záver naznačím politické smerovanie Kantovej filozofie dejín (IV).

II. Teleologická koncepcia dejín v Kantovej *Idei ku všeobecným dejinám vo svetoobčianskom zmysle*

Najprv sa budem venovať Kantovmu malému spisu *Idea ku všeobecným dejinám vo svetoobčianskom zmysle* z roku 1784. Najprv je na mieste vyjasniť, čo si dáva uvedený spis za cieľ. Ide tu o pokus dať dejinnému vývoju filozofický zmysel, pričom Kant v rámci svojho ‚filozofického pokusu‘ prezentuje presvedčenie, že sa dejiny mohli udiť iba určitým spôsobom, pri ktorom ich posudzuje na základe vodidla, resp. „podľa plánu prírody, ktorého cieľom je úplné zjednotenie ľudského druhu“⁸.

Kantov spis má jasnú štruktúru. Autor tu chce svoj filozoficko-dejinný dôkazný zámer naplniť v troch krokoch:

- Ako prvé sa pokúša inak odhaliť dejinný chod, teda skrz „bezplánovitý agregát ľudských činov [...], aspoň vo veľkom [chápaný, K. S.] ako systém“, resp. v „hre slobody ľudskej vôle vo veľkom.“⁹
- Po druhé má tento pravidelný chod prispieť k tomu, že aj napriek navonok vyzerajúcemu zmätku a nepravidelnosti na individuálnej úrovni, je v celom rode rozpoznateľný „ako ustavične postupujúci, hoci pomalý vývoj jeho pôvodných vlôh“.¹⁰
- Po tretie by sa malo ozrejmiť, že tým, že ľudia sledujú „svoj vlastný úmysel, postupujú nebadane, ako podľa vodidla, podľa úmyslu prírody, ktorý sami nepoznajú, a že pracujú na jeho zveľadovaní, na ktorom, aj

⁷ HN AA 15: 890 ako aj 790 a 891.

⁸ HN AA 15: 890 (druhá veta citátu je v origináli vyškrtnutá).

⁹ IaG AA 08: 29 a 17, v slovenskom preklade: ibid. s. 71, 57 (pozn. prekl.)

¹⁰ IaG AA 08: 17, v slovenskom preklade: ibid. s. 57 (pozn. prekl.)

keby ho poznali, by im málo záležalo¹¹ – inými slovami, z bezplánovitej hry sledovania čisto súkromného účelu vyplýva objektívny výsledok prírodného účelu, ktorý dodáva dejinám zmysel.

Táto fundamentálno-teoretická trojica krokov poskytuje dôležitú indíciu ku Kantovmu metodologickému statusu filozoficko-dejinného uvažovania. Aj keď sa Kant k použitiu teleologického princípu vo filozofii vyjadril systematicky až v *Kritike súdnosti*, poskytol určitý predhovor k tomu už v *Ideí*, do tej miery, že tu Kantom predstavená filozofia dejín vystupuje ako „časť teleologického učenia o prírode“¹², spočívajúca na premise, že vývoj dejín sa môže interpretovať ako realizácia skrytého plánu, resp. prírodného úmyslu. Pribeh dejín nie je priamym výsledkom bezprostredných konaní ľudí, ale ich konanie vedie k čisto nezamýšľaným výsledkom, takže ľudia konajú síce s vôľou a vedomím, ale výsledky zospoločenštených konaní nie sú ani „čisto inštinktívne“, ani „podľa dohovoreného plánu v celku“, ale vyvíjajú sa takpovediac „poza ich chrbát“ na základe historickej náklonnosti k vzájomnému nátlaku:

Jednotliví ľudia a aj celé národy myslia málo na to, že kým každý národ sleduje podľa svojho chápania, a jeden často proti druhému, svoj vlastný úmysel, postupujú nebadane, ako podľa vodidla, podľa úmyslu prírody, ktorý sami nepoznajú, a že pracujú na jeho zvelaďovaní, na ktorom, aj keby ho poznali, by im málo záležalo.¹³

Ak by bolo Kanta možné vnímať ako zástancu tézy *doux commerce*, tak by sa muselo pravdaže zohľadniť toto špecifické ťažisko jeho úvah. Montesquieu, Adam Smith a Hume, ktorí sa v prvom rade zaujímali o analýzu – historického, ako aj socioekonomického – vývoja obchodu, zastávali liberálnu ekonomickú teóriu, ktorá vychádzala z toho, že ekonomické väzby, ktoré vznikli na základe obchodného ducha, sú „výsledkom kooperatívnej medzinárodnej delby práce a voľného obchodu vychádzajúceho z relatívneho zisku. Každé jednotlivé národné hospodárstvo by malo na základe tohto modelu obstať lepšie, ako keby zostalo sebestačné; každý týmto získa i stimul upustiť od politiky, ktorej predstavitelia by nechali takéto ekonomické spojenia prerušiť. To je teda prirodzený dôsledok ekonomickej vzájomnej závislosti.“¹⁴ Naproti tomu bola Kantova filozofia dejín rozhodujúca kvôli inému osuhu¹⁵, a preto i jeho filozoficko-dejinné idey mali

¹¹ IaG AA 08: 29, v slovenskom preklade: Kant, I.: *Idea ku všeobecným dejinám v svetoobčianskom zmysle*, s. 70. In: Kant, I.: *K večnému mieru*. Bratislava: Archa, 1996. (pozn. prekl.)

¹² IaG AA 08: 29 a 17, v slovenskom preklade: ibid. s. 71, 57 (pozn. prekl.)

¹³ IaG AA 08: 17, v slovenskom preklade: ibid. s. 57 (pozn. prekl.)

¹⁴ IaG AA 08: 17, v slovenskom preklade: ibid. s. 58 (pozn. prekl.)

¹⁵ Grünwald, B.: *Geschichtsphilosophie oder Theorie der Geschichtswissenschaft? Welchen Zweck verfolgt Kant mit seiner geschichtsphilosophischen Reflexion?*, s. 511. In: Egger, M. (Hrsg.): *Phi-*

odlišnú metodologickú pozíciu: Kant označil svoje filozoficko-dejinné idey ako číry „filozofický pokus“, to znamená, že nepostupoval podľa školsky založeného učenia, pri ktorom by sa mohol vynoriť dogmatický nárok na pravdu. Preto si Kantova filozofia dejín a hlavne teleologická interpretácia dejinného procesu môže nárokovat len na „slabú epistemickú pozíciu“ (weak epistemic status).¹⁶

Teleologická interpretácia dejín podľa „vodidla“ prírodného úmyslu poukazuje v *Ideí* na nasledujúcu štruktúru: (1) Úmysel musí určiť (rozumovú) inštanciu, resp. nejaký *subjekt* so štatútom účelu. Účel ako predbežne čisté predstavenie stavu, ktorý má byť dosiahnutý. Subjekt, ktorý sa uskutočňuje v dejinách ako realizujúca účelná činnosť, je podľa Kantovho uvažovania prirodzenosť, čo Kant rozvádza v 1. až 3. vete *Idey*. (2) Účel vyžaduje na svoju realizáciu *prostriedok*. Týmto prostriedkom je vo vzťahu k jednotlivým ľuďom konanie, vo vzťahu k všeobecným dejinám objektívna účelná organizácia vzťahov všetkých konaní. Tento objektívny účel sa odlišuje od zvláštnych účelov jednotlivých konajúcich ľudí. Prostriedok, ktorý príroda používa na realizáciu svojho úmyslu „poza chrbát“ ľudí, je antagonizmus Kantom označený ako „nedružná družnosť“, ktorému nejde len o rozmanité ľudské vlohy a sklony, ale predovšetkým o ich zospoločenšujúce záujmy.¹⁷

(3) Cieľom alebo dosiahnutým účelom dejinných procesov je úplný vývoj jednotlivých „prírodných vlôh“ človeka, ktoré „sa zameriavajú na používanie jeho rozumu“. ¹⁸ Tento úplný vývoj, čo sa toho týka, sa môže uskutočniť len – ako už bolo naznačené – v rámci „vnútorného a pre tento účel aj navonok vonkajšieho dokonalého štátneho zriadenia“, resp. v „úplne spravodlivom občianskom

Iosophie nach Kant. Neue Wege zum Verständnis von Kants Transzendental- und Moralphilosophie. Berlin/Boston: 2014.

¹⁶ IaG AA 08: 17, v slovenskom preklade: Kant, I.: *Idea ku všeobecným dejinám v svetoobčianskom zmysle*, s. 57 – 58 In: Kant, I.: *K večnému mieru*. Bratislava: Archa, 1996. (pozn. prel.)

Takéto uvažovanie mohol Kant nájsť už u Fergusona: „Každý krok a každý pohyb masy bol v oných časoch, ktoré sú nazývané osvietenými, uskutočňovaný s rovnakou slepotou vo vzťahu k budúcnosti. Národy takpovediac v temnote objavili zriadenia, ktoré sú síce celkom výsledkom ich ľudských konaní, napriek tomu však nepredstavujú iba uskutočnenie bezúčelného plánu ľudstva.“ (Ferguson, A.: *Versuch über die Geschichte der bürgerlichen Gesellschaft*. Hrsg. von Zwi Batscha u. Hans Medick, Frankfurt/M., 1988, s. 258.)

¹⁷ Doyle, M. W.: *Die Stimme der Völker. Politische Denker über die internationalen Auswirkungen der Demokratie*, s. 232. In: Höffe, O. (Hrsg.): *Immanuel Kant. Zum ewigen Frieden*. Berlin, 1995.

¹⁸ U Kanta sa zaiste tiež nachádzajú argumenty ekonomickej prospešnosti. Tak sa píše v spise *K večnému mieru* pri pohľade na ukrutnosti Európanov v zámorí a na otroctve spočívajúce plantážnictvo: „Najhoršie (alebo zo stanoviska morálneho sudcu najlepšie) je pritom to, že títo hostia z tohto násilia nemajú ani len potešenie, že všetky tieto obchodné spoločnosti stoja v bode blízkeho pádu, že Cukrové ostrovy, toto sídlo najhroznejšieho a najdômyselnejšieho otroctva, nič ozajstné nevynášajú“ (Zef AA 08: 359, v slovenskom preklade: Kant, I.: *K večnému mieru*, s. 26. In: Kant, I.: *K večnému mieru*. Bratislava: Archa, 1996. (pozn. prel.)) Takéto ekonomické argumenty sú ale právno-filozoficky systematicky nariadené.

zriadení.¹⁹

Kant sa v tejto chvíli domnieva, že sa už „slabé [...] pokroky priblíženia“ k tomuto stavu mohli urobiť; upevnili sa najmä vďaka rozmanitým medzištátnym ekonomickým väzbám a z nich vyplývajúcim nevyhnutným zárukám a legalizácii obchodných vzťahov:

Štáty sú teraz už v takom umelom vzájomnom vzťahu, že ani jeden nemôže vo vnútornej kultúre povoliť bez toho, aby neutrpel ujmu voči ostatným na svojej moci a vplyve; ak už teda nie je dosť zabezpečený pokrok, tak aspoň udržiavanie tohto účelu prírody, a to aj ctižiadostivými úmyslami. Ďalej: Na občiansku slobodu teraz tiež nemožno veľmi siahať, ak sa nemá pocítiť nevýhodnosť toho vo všetkých remeslách, predovšetkým v obchode a tým aj úbytok síl štátu vo vonkajšom vzťahu. Táto sloboda kráča však pozvoľne ďalej. Ak sa občanovi bráni hľadať jeho blaho akýmkoľvek pre neho ľubovoľným spôsobom, ktorý sa môže znášať so slobodou ostatných, brzdí sa čulosť nepretržitého vzájomného styku a tak zase sily celku. Preto sa osobné obmedzovanie človeka v tom, čo robí i nerobí, stále viac ruší, pripúšťa sa všeobecná náboženská sloboda; a tak spolu s pritrafiacim sa bláznovstvom a vrtošivosťou pozvoľne vzniká *osveta*, veľké dobro, ktoré musí ľudský rod vyťažiť dokonca aj zo sebeckého úmyslu svojich vládcov rozpínať sa, ak len ľudia poznajú, čo je pre nich prospešné.²⁰

Kantova sympatia k obchodnému duchu nespočíva však v naposledy uvedených ekonomických výhodách komerčnej spoločnosti. Hoci sám celkom vyzdvihol vzťah medzi zákonnou, resp. „občianskou“ slobodou a ekonomickými pokrokmi komerčnej spoločnosti. Pochopením občianskej slobody ako predpokladu komerčnej spoločnosti sa kvôli závislosti štátov stala táto sloboda „neporušiteľnou“, pretože inak by došlo k oslabeniu ich „sily [...] vo vonkajších vzťahoch“. Ale smerodajný pre pozitívne posúdenie komerčnej spoločnosti nie je ani tak kalkul ekonomického úžitku, ale oveľa viac predtým naznačená morálno-filozofická interpretácia „obchodného ducha“.

Tri neresti, ktoré v tradičnej morálnej filozofii stoja na vrchole – „ctibažnosť, panovačnosť alebo chamtivosť“²¹ – vytvárajú schematický štrukturálny princíp

¹⁹ Kleingeld, P.: Kant, History, and the Idea of Moral Development, s. 59. In: *History of Philosophy Quarterly* 16, 1999.

²⁰ IaG AA 08: 20 a ďalej: „Človek má náklonnosť *spoločovať sa*; totiž v takomto svete sa cíti viac než človekom, to je cíti rozvoj svojich prírodných vlôh. Má však aj veľký sklon *vydelovať sa* (izolovať); lebo zároveň v sebe nachádza nedružnú vlastnosť chcieť všetko riadiť len podľa svojho ponímania, preto očakáva všade odpor, takisto ako vie o sebe, že sám je náchylný na odpor voči iným.“ V slovenskom preklade: Kant, I.: Idea ku všeobecným dejinám v svetoobčianskom zmysle, s. 61. In: Kant, I.: *K večnému mieru*. Bratislava: Archa, 1996 (pozn. prekl.). K tomu porovnaj: Wood, A.: *Ungesellige Geselligkeit: Die anthropologischen Grundlagen der Kantischen Ethik*, s. 35 – 52. In: Hüning, D. – Tuschling, B. (Hrsg.): *Recht, Staat und Völkerrecht bei Immanuel Kant*. Berlin, 1996.

²¹ IaG AA 08: 18, v slovenskom preklade: Kant, I.: Idea ku všeobecným dejinám v svetoobčianskom

pre stváranie pozitívnych dôsledkov antagonizmu nedružnej družnosti, resp. pre zmenu zlého na dobré.²² Tak ako chamtivosť podporuje formovanie občianskej slobody a ctibažnosť vedie k pokračujúcej kultivácii,²³ tak vedú panovačnosť a vojna tendenčne k vytváraniu inštitúcií budujúcich mier.²⁴

III. Garancia večného mieru a obchodný duch v spise *K večnému mieru*

V spise *K večnému mieru* Kant rovnako vychádza z koncepcie opierajúcej sa o prírodnú teleológiu. Funkciu garancie prírody vzhľadom na realizáciu večného mieru však stavia do inej pozície ako v *Ideí ku všeobecným dejinám v svetoobčianskom zmysle*, v tomto spise sa stáva totiž stredobodom záujmu. V *mierovom spise* Kant pozorne pracuje na metodologickom statuse takýchto úvah, za ktoré vďačíme reflektujúcej súdnosti: Účelnosť je niečo, čo „my síce vlastne z jednotlivých umeleckých výtvorov prírody nepoznávame, ani na ňu z nich *neusudzujeme*, ale (ako vôbec pri každom vzťahu formy vecí k účelom) môžeme a musíme si ju len *primyslieť*, aby sme si o nej vytvorili pojem, analogický ľudským umeleckým činom.“²⁵

Keď sa Kant desaťrocie po *Ideí* opätovne chopil témy civilizačného pôsobenia obchodu, bol už kontext zavedených argumentov iný. Tak ako v *Ideí* bolo v prvom rade snahou poukázať na „slabé pokroky približovania“ dejinných procesov ku filozoficko-dejinne založenému konečnému účelu, tak vo svojom *mierovom spise* tematizoval Kant obchodného ducha vzhľadom na „garanciu večného mieru“.²⁶ Základná idea je však identická: v oboch spisoch ide o to, aby skrytá účelnosť prírody „skrz rozpor ľudí nechala vyniknúť súlad sám oproti ich vôľam.“²⁷

Zároveň sa nachádzajú v *mierovom spise* porovnateľné metodické úvahy, skrz ktoré sa chápe hlboká múdrosť „objektívneho konečného účelu ľudského rodu“, teda príroda je interpretovaná ako prozreteľnosť, ako rozumová idea, ktorá je „síce z *teoretického* hľadiska prehnaná, ale z *praktického* [...] dogmatická a jej reálnosť dobre odôvodnená“, pokiaľ nám predpokladaný prírodný úmysel uľahčuje dosiahnutie „(morálneho) účelu, ktorý nám rozum bezprostredne

zmysle, s. 59. In: Kant, I.: *K večnému mieru*. Bratislava: Archa, 1996. (pozn. prekl.)

²² IaG AA 08: 27 a 22, v pozmenenom slovenskom preklade: ibid. s. 68, 63. (pozn. prekl.)

²³ IaG AA 08: 27-28, v slovenskom preklade: ibid. s. 69. (pozn. prekl.)

²⁴ IaG AA 08: 28.

²⁵ ZeF AA 08: 362, v pozmenenom slovenskom preklade: Kant, I.: *K večnému mieru*, s. 28. In: Kant, I.: *K večnému mieru*. Bratislava: Archa, 1996. (pozn. prekl.)

²⁶ IaG AA 08: 21, v slovenskom preklade: ibid. s. 61. (pozn. prekl.)

²⁷ Brandt, R.: *Die einheitliche Naturgeschichte der Menschheit* (Idee, Achter Satz), s. 95. In: Höffe, O. (Hrsg.): *Immanuel Kant. Schriften zur Geschichtsphilosophie*. Berlin, 2011.

predpisuje“.²⁸

Po týchto metodických poznámkach začína Kant svoje úvahy ku „garancii večného mieru“ analýzou podmienok, „ktoré príroda vytvorila pre osoby účinkujúce na jej veľkom javisku a ktoré napokon robí nevyhnutnými, aby zabezpečila mier“.²⁹ Z tohto hľadiska chápania prírody vyvstávajú tri perspektívy nazerania jej „provizórneho usporiadania“: po prvé, že umožnila univerzálnu obývateľnosť „vo všetkých oblastiach Zeme“, po druhé, že pomocou vojny zabezpečila rozširovanie osídľovania „aj do tých najnepohostinnejších oblastí“, a po tretie, že prinútila ľudí touto vojnou „vstúpiť do viac alebo menej zákonných vzťahov“.³⁰

Čo to teda znamená, keď podľa Kantovho chápania príroda ľudí núti „proti ich vôli“ k mierovému súladu a garantuje „skrz mechanizmus ľudských náklonností večný mier“?³¹ Nateraz obmedzuje Kant tieto záruky prírody, pretože tie neponúkajú takú istotu, ktorá by bola postačujúca „(teoreticky) predpovedať“ realizáciu večného mieru. No my sme úplne oprávnené prijať, „že príroda zo seba vlastného účelu je v súlade s týmito morálnymi zákonmi, podľa ktorých by to isto malo byť“, resp. „že sa príroda zasadzuje v ľuďoch za tento cieľ, ku ktorému privádza moralita“.³² Z tohto dôvodu je teda legitímne interpretovať tieto „slabé pokroky približovania“, na základe ktorých Kant už v *Ideí* vyjadril prírodný mechanizmus, ako napomáhajúci faktor „morálneho úmyslu“. Takéto slabé pokroky približovania sú dostatočné na zdôvodnenie povinnosti „pracovať na nie čisto chimérickom“³³ stave večného mieru.

Dosiahnutie večného mieru spočíva v „pojme povinnosti“ do tej miery, do akej „rozum z trónu najvyššej morálne zákonodarnej moci vojnu ako právny postup predsa len naskrze zatlacuje, kým bezprostrednou povinnosťou robí oproti tomu mierový stav“.³⁴ Táto povinnosť núti ľudí náležite používať „onen

²⁸ IaG AA 08: 27: „Štáty sú teraz už v takom umelom vzájomnom vzťahu, že ani jeden nemôže vo vnútornej kultúre povoliť bez toho, aby neutrpel ujmu voči ostatným na svojej moci a vplyve; ak už teda nie je dosť zabezpečený pokrok, tak aspoň udržiavanie tohto účelu prírody, a to aj ctižiadostivými úmyslami.“ v slovenskom preklade Kant, I.: *Idea ku všeobecným dejinám v svetoobčianskom zmysle*, s. 69. In: Kant, I.: *K večnému mieru*. Bratislava: Archa, 1996. (pozn. prekl.)

²⁹ IaG AA 08: 28.

³⁰ ZeF AA 08: 362, v pozmenenom slovenskom preklade: Kant, I.: *K večnému mieru*, s. 28. In: Kant, I.: *K večnému mieru*. Bratislava: Archa, 1996. (pozn. prekl.)

³¹ IaG AA 08: 27, v slovenskom preklade: Kant, I.: *Idea ku všeobecným dejinám v svetoobčianskom zmysle*, s. 68. In: Kant, I.: *K večnému mieru*. Bratislava: Archa, 1996. *A taktiež* ZeF AA 08: 360 a ďalej, v slovenskom preklade: Kant, I.: *K večnému mieru*, s. 28. In: Kant, I.: *K večnému mieru*. Bratislava: Archa, 1996. (pozn. prekl.)

³² ZeF AA 08: 360, v pozmenenom slovenskom preklade: Kant, I.: *K večnému mieru*, s. 28. In: Kant, I.: *K večnému mieru*. Bratislava: Archa, 1996. (pozn. prekl.)

³³ ZeF AA 08: 362, v pozmenenom slovenskom preklade: *ibid.* s.28 (pozn. prekl.)

³⁴ ZeF AA 08: 362 a ďalej, v pozmenenom slovenskom preklade: *ibid.* s. 28 (pozn. prekl.)

mechanizmus prírody“ a „vstúpiť do viac alebo menej zákonných vzťahov“.³⁵ V dôsledku toho Kant ozrejmuje, že tu nejde o číry mechanizmus, ktorý by museli ľudia úplne sledovať, resp. nasledovať. Ani zďaleka sa tu však nevyjadruje spôsob prejavu podpory „morálneho úmyslu“ pomocou prírodného mechanizmu, z ktorého by bol jasný vzťah obidvoch činiteľov stojacich vo vzájomnom vzťahu prestabilizovanej (predurčenej) harmónie.³⁶

Ľudia a najmä morálni politici, tzn. tí politici, ktorí si „utvori[li] zásadu: Keď sa v štátnom zriadení alebo v medzištátnych vzťahoch vyskytnú nedostatky, ktorých sa nedalo vyvarovať“, považujú za povinnosť „myslieť na to, ako ich čo najskôr zlepšiť a urobiť ich primeranými prirodzenému právu, ktoré vidíme ako vzor v rozumovej idei.“³⁷ Rovnako je však povinnosťou pri zlepšení štátnych vzťahov v zmysle rozumovej idey prirodzeného práva, že sa tendencie založené na spoločenských vzťahoch, ktoré spočívajú v skrytom prírodnom úmysle, menia k uskutočneniu republikánskeho zriadenia. Môže sa to udiať akýmkoľvek spôsobom, takže politické „uskutočnenie onej idey (v praxi)“ spadá – za predpokladu pojmu povinnosti – predovšetkým do oblasti rozumných úvah: potiaľ je politika „umením“, resp. „iba prírodným mechanizmom“, pokiaľ je vládou „využívajúcou ľudí“.³⁸

IV. Obchodný duch a nacionalizmus

Kantov traktát *K večnému mieru* je príspevkom k filozoficko-právnej rozprave o povinnosti prispieť k takým vzťahom medzi štátmi, ktoré tendenčne privádzajú mier na medzinárodnej úrovni. Na druhej strane je *mierový spis* mimoriadny *politický* spis, ktorý bol napísaný so zreteľom na súdobý štátny systém a najmä na príčiny vojny vychádzajúce z absolutizmu. *Mierový spis* sa ukazuje v tomto zmysle ako „kritika absolutistickej monarchie“³⁹ s výbojnou tendenciou, proti ktorej Kant namieta za pomoci mierotvorného republikanizmu. Predbežné články sa zaoberajú vždy odlišnými aspektmi súdobej vojnovnej politiky tejto monarchie, s ktorými chce Kant skrz zakazujúce predpisy spraviť koniec.

Kantove nádeje v republikánske zriadenie štátov a v rozširovanie obchodných vzťahov, teda v elementy podpory mierových vzťahov, ktoré sú, čo sa toho týka, právnou povinnosťou, sa v priebehu 19. a 20. storočia nenaplnili. Logika vojny,

³⁵ ZeF AA 08: 363, v slovenskom preklade: ibid. s. 30 (pozn. prekl.)

³⁶ ZeF AA 08: 368, v pozmenenom slovenskom preklade: ibid. s. 35 (pozn. prekl.)

³⁷ VAZeF AA 23: 171 a 192.

³⁸ ZeF AA 08: 368, v slovenskom preklade: Kant, I.: *K večnému mieru*, s. 35. In: Kant, I.: *K večnému mieru*. Bratislava: Archa, 1996. (pozn. prekl.)

³⁹ ZeF AA 08: 362 a 356, v slovenskom preklade: ibid. s. 23. (pozn. prekl.)

za ktorú je zodpovedná absolutistická monarchia, jednoducho nenecháva logiku mieru, ktorá je reprezentovaná obchodom, postaviť sa proti nej. Kantove nádeje sa z uvedeného dôvodu nenapĺňajú, pretože občiansky štát síce svoju vládu vykonáva formou práva, sám však zastáva podporu a nárast akumulácie národného kapitálu – ktorá v súčasnosti vystupuje pod eufemizmom „obchodný rast“. Skrz túto funkčnú závislosť od rozširovania a presadzovania národného kapitálu sa občiansky štát stáva „ideovým správcom spoločenského účelu produkcie antagonisticky skoncipovanej spoločnosti.“⁴⁰ Zároveň ale stoja k sebe jednotlivé občianske štáty vo vzťahu politickej konkurencie v dôsledku ekonomického úspechu nimi spravovaných ekonomík, takže nadobudnuté väzby ekonomických vzťahov v rovnakej miere zvyšujú riziko možného konfliktu. Skrz dane sa štát podieľa na spoločnom bohatstve, ktoré nadobudlo nepredstaviteľnú veľkosť v porovnaní s Kantovými časmi. Mohutný nárast spoločenského bohatstva viedol zároveň k enormnému zväčšeniu vojensko-technologických možností vedenia vojny vo svetovom meradle, ktoré boli taktiež v Kantových časoch nepredstaviteľné. Táto tendencia k vyostreniu tak ekonomických, ako aj politických záujmových rozporov je v spojení s ideologicky zodpovedajúcou sprievodnou piesňou nacionalizmu najskôr výsledkom presadenia občiansko-kapitalistickej spoločnosti počas 19. storočia.

Presadenie občianskeho štátu, ktorý vykonáva svoju moc na udržiavanie a zabezpečenie kapitalistických vlastníckych vzťahov, zodpovedá pripravenosti občanov štátu nielen zhodnúť sa s národnými právnymi a ekonomickými donucujúcimi vzťahmi, ale potvrdiť ich ako normálne resp. primerané podmienky jednotlivého pokroku a úspechu. Z tohto hľadiska sa ľudia chápu nielen ako bourgeois, tzn. ako „súkromné osoby“ s partikulárnymi záujmami, ale aj ako *Citoyens*, ktorí – ako sa vyslovil Hegel – „[majú záujem, K. S.] súčasne vo všeobecnom a pre všeobecné a majú pôsobnosť vedomú si tohto účelu“, a preto sa aj identifikujú so svojím štátom a jeho politikou⁴¹ – toto štátnoobčianske uvažovanie nacionalizmu prinieslo moderným štátom „obrovskú silu a hĺbku“, pretože tú má vďaka tomuto patriotickému „napĺňaniu povinností ako činností a práce pre štát [vďaka čomu má štát svoje, K. S.] uchovanie a trvanie,⁴² ktoré nebolo počas Kantových čias v Starej ríši⁴³ vo svojich dôsledkoch dohľadné. Kant bol skôr naivnej mienky, že bourgeois zostanú bourgeois a priamo z ich

⁴⁰ ZeF AA 08: 362 a ďalej, v slovenskom preklade: ibid. s. 30. (pozn. prekl.)

⁴¹ Ale Brandt in: Brandt, R.: Vom Weltbürgerrecht. In: Höffe, O. (Hrsg.): *Immanuel Kant. Zum ewigen Frieden*. Berlin, 1995, s. 146, píše: „Vytvára to prestabilizovanú harmóniu medzi nevyhnutnosťou kategorického imperatívu a pudovou štruktúrou ľudí.“

⁴² ZeF AA 08: 372, v slovenskom preklade: Kant, I.: K večnému mieru, s. 40. In: Kant, I.: *K večnému mieru*. Bratislava: Archa, 1996. (pozn. prekl.)

⁴³ ZeF AA 08: 371 a 372, v slovenskom preklade: ibid. s. 39 – 40. (pozn. prekl.)

komerčného kalkulu a ich partikulárnych záujmov sa môže načerpať nová nádej:

Keď (ako to v tomto zriadení ani inak nemôže byť) sa žiada súhlas občanov preto, aby sa rozhodlo, či má byť vojna alebo nie, nie je nič prirodzenejšie, ako – keďže by museli všetky vojnové útrapy, ktoré by postihli ich samých (a ku ktorým patrí to, že by museli bojovať, hradiť vojnové trovy zo svojho vlastného imania; lopotne naprávať všetko pustošenie, čo zanechala po sebe vojna; a aby zlo prevládalo, podujat sa napokon ešte na mier samotný strpčujúce a – pre blízke vždy nové vojny – nikdy neumoriteľné bremeno dlhov) – veľmi si uvážia, či sa pustia do takej zlej hry [...].⁴⁴

Úsudok, že nacionalizmus je ideologický konštituent občianskej spoločnosti, ktorý spočíva na štátnoobčianskom zmýšľaní jednotlivcov, identifikácii s už danou politickou existenciou, ako aj zodpovednosťou „za národ a krajinu otcov“ vo vážnom prípade vojny, sa nachádza až v Heglových *Základoch filozofie práva*:

Politické zmýšľanie, *patriotizmus* vôbec, ako v *pravde* spočívajúca istota (iba subjektívna istota nepochádza z *pravdy* a je iba mienením) a chcenie, ktoré sa stalo zvykom, je natoľko výsledkom inštitúcií existujúcich v štáte, v ktorom je rozumnosť ako *skutočne* daná, tak získava prostredníctvom konania primeraného týmto inštitúciám svoje uplatnenie. Toto zmýšľanie je vôbec dôvera (ktorá môže prejsť vo viac či menej vyvinuté nahliadnutie) – vedomie, že môj substanciálny zvláštny záujem je zachovaný a obsiahnutý v záujme a účele druhého (tu štátu) ako vo vzťahu ku mne ako jednotlivcovi –, čím práve tento druhý bezprostredne nie je pre mňa druhým a Ja som v tomto vedomí slobodný.⁴⁵

Preklad: Kristián Stacho

Zhrnutie

Vo svojom spise *K večnému mieru* sa Kant javí ako prívrženeц teórie *doux commerce*. Je presvedčený, že „obchodný duch [...] nevie spoluexistovať s vojnou“. Teória *doux commerce* prezentuje, že všade tam, kde sa rozšírili obchodné vzťahy, rozhybali sa procesy zlepšovania, kultivácie, zákonnosti, moralizácie

⁴⁴ ZeF AA 08: 351, v slovenskom preklade: Kant, I.: *K večnému mieru*, s. 18. In: Kant, I.: *K večnému mieru*. Bratislava: Archa, 1996. (pozn. prekl.)

⁴⁵ Hegel, G. W. F.: *Grundlinien der Philosophie des Rechts* (1820). Hrsg. von Eva Moldenhauer u. Karl Markus Michel (Theorie-Werkausgabe Bd. 7), Frankfurt/M, 1970, s. 413 (§ 268), v slovenskom preklade upravenom podľa českého prekladu: Hegel, G. W. F.: *Základy filosofie práva*. ČSAV, s. 287.

a pacifikácie spoločenských pomerov, ktoré mali zároveň vplyv i na osobnú slobodu jednotlivcov. Vo svojom príspevku sa budem snažiť bližšie určiť špecifickú úlohu, ktorú zohráva „obchodný duch“ v Kantovej filozofii dejín a práva, ako aj argumentačný kontext, v ktorom sa Kant venuje spomínanému problému. Poukážeme predovšetkým na systematické miesto týchto úvah vo filozofii dejín. Za týmto účelom budem najprv rozoberať niekoľko argumentov z diskusie o *doux commerce*, ktoré boli relevantné pre Kanta (II). V nadväznosti na to sa budem ďalej venovať Kantovmu spisu *K večnému mieru* (IV). Nakoniec naznačím politické smerovanie Kantovej filozofie dejín (V).

Kľúčové slová: *doux commerce*, teória mieru, filozofia dejín

Zusammenfassung

Kant und die These vom *doux commerce*. Über den Zusammenhang von Handelgeist, Recht und Frieden in Kants Geschichtsphilosophie

In seiner Schrift *Zum ewigen Frieden* zeigt sich Kant als Anhänger der Lehre vom ‚*doux commerce*‘; er ist davon überzeugt, dass der ‚*Handelsgeist* [...] mit dem Kriege nicht zusammen bestehen kann‘. Die Lehre vom *doux commerce* besagt, dass überall dort, wo sich Handelsbeziehungen ausbreiten, Prozesse der Verfeinerung, Kultivierung, Verrechtlichung, Moralisierung und Pazifizierung der gesellschaftlichen Verhältnisse in Gang kommen, die zugleich Rückwirkungen auf die Sicherung der persönlichen Freiheit der einzelnen haben. Ich werde in meinem Beitrag versuchen, die spezifische Rolle, die der ‚*Handelsgeist*‘ in Kants Geschichts- und Rechtsphilosophie spielt, sowie den argumentativen Kontext, in dem Kant auf denselben zu sprechen kommt, näher zu bestimmen. Gezeigt werden soll vor allem der systematische geschichtsphilosophische Ort dieser Überlegungen. Zu diesem Zweck werde ich zunächst einige der Argumente der Debatte um den *doux commerce*, die für Kant relevant waren, thematisieren (II). Im Anschluss daran werde ich auf Kants Schrift *Zum ewigen Frieden* eingehen (IV) und abschließend die politische Stoßrichtung der Kantischen Geschichtsphilosophie andeuten (V).

Schlüsselwörter: *Doux commerce*, Friedenstheorie, Geschichtsphilosophie

PD Dr. Dieter Hüning
Universität Trier
Fachbereich I: Philosophie
Trier, Nemecká spolková republika
huening@uni-trier.de